

Izland társadalomtörténete a 19–20. században

*Sigurður Gylfi Magnússon: Wasteland with Words.
A Social History of Iceland.*

Reaktion Books, London, 2010. 288 oldal.

Izlandon a 19. század közepén egy viszonylag nagy területen elszórt, alacsony népsűrűségű agrárlakosság élt egymástól elszigetelt farmokon, és többnyire munkaintenzív birkatartással foglalkozott: gondozta az állatokat, feldolgozta a tejet és a gyapjút. A gyermekeket 15-16 éves koruk táján szolgáltni küldték egy másik gazdaságba, és egy-egy éves kontraktusokkal patriarchális uralom alatt éltek átlagosan 30 éves korukig (ez volt a sorsa a mindenkori felnőtt népesség 30-40%-ának), amikor sikerült összegyűjteniük az önálló háztartás anyagi alapjait, s megházasodhattak. (A 19. században növekedésnek indult azok száma, akik életük végéig szolgásként rekedtek. A század közepén az 50–54 év közötti nők 40%-a sohasem volt házas, egész életüket szolgálóként töltötték.) A farmerek többsége még így sem volt tulajdonos, hanem csak bérlő. Ugyanakkor a relatíve jó klimatikus feltételek és az ennek köszönhető jobb táplálkozás miatt a század második felében jelentős népességnövekedés volt tapasztalható. Megnőtt a népesség eltartásában a halászat, ezzel összefüggésben pedig a part menti városok szerepe. A szegényebb farmerek vagy nincstelének télen halásztak, hogy kiegészítsék jövedelmüket. A sziget belső részein viszonylag nagy, átlagosan nyolcfős háztartásokat alakított ki a gazdaság magas munkaerő-szükséglete. A legtöbb izlandi háztartásban ott éltek a távoli rokonok befogadott gyerekei, vagy tönkrement háztartásokból származó és a hatóságok által elárverezett gyerekek (akiket az nevelt fel, aki ezt a legalacsonyabb összegért vállalta).

Az életkörülmények ekkoriban még igencsak cudarok voltak: a 19. századi Izlandot még mindig az élelmiszerhiány, a hideg és nedves házak, a gyógyíthatatlan betegségek jelenléte jellemezte. Míg a 18. században az emberek főleg halat és tejtermékeket ettek, addig a következő évszázadban lett alapvető táplálék a kenyér, és vált általánosan jellemző szokássá a kávéivás. A házak legtöbbször gyep téglából és kőből épültek, a konyha mellett csak egy lakóhelyiséggel, amelynek nem volt nyitható ablaka és rettenetesen hideg volt benne, ugyanis tüzelő nem volt, az épület pedig állandóan beázott a nedves éghajlaton. A higiéniai problémák elképesztő méreteket öltöttek: az izlandiak még az ivóvíz tisztaságára sem figyeltek, árnyékszékük sem volt, az emberek nem fürödtek, az ágyneműt és a fehérneműt csak évente egyszer vagy kétszer mosták, inkább csak időnként szellőztetették. A tetű, a fejbőr gombás fertőzése teljesen általános volt, a tífusz

pedig kifejezetten gyakori. Az 1760 és 1900 közti majd másfél évszázadban csupán 88 orvos élt Izlandon. A nagy járványok (a diftéria, a lepra, a kutyáról az emberre terjedő galandféreg fertőzése, az echinococcosis) felszámolása a 20. századig nem sikerült. A 19. században az emberek többsége egyszerűen túl szegény volt ahhoz, hogy javítson életminőségén. Nem csoda, hogy amikor 1870 táján Izland birkákat és lovakat kezdett exportálni Angliába, és az embereknek végre lett elég pénzük, hogy kifizessék a hajóutat Amerikáig, viszonylag sokan menekültek Kanadába a szegénység és a kilátástalanság elől. Az első kivándorlókat a családi kapcsolatok hálózatát kihasználva követték a többiek: 1870 és 1914 közt mintegy 20 000 ember vándorolt ki, így az izlandi kivándorlás arányaiban felülmúlta a skandináv országokban tapasztalt mértéket.

A manapság számunkra gazdag skandináv szigetországként ismert Izland 19. századi életét Sigurður Gylfi Magnússon 2010-ben megjelent angol nyelvű társadalomtörténeti munkájából ismerhetjük meg. A szerző a Reykjavíki Akadémia alapítója, az ottani Mikrotörténelmi Intézet vezetője, a 19–20. századi izlandi történelem kutatója, a mikrotörténelem széles körben ismert népszerűsítője.¹ Ebben a könyvében (*Szavak a pusztaságban. Izland társadalomtörténete*) Izland történetét a társadalomtörténet szemszögéből kívánja bemutatni az angol nyelvű olvasóközönségnek. Miután rövid áttekintést ad a politika világról, a szerző rátér kedvenc témájára, a művelődésre, amely már a könyv címéből sejtethetően is főszerepet játszik narratívájában. A művelődés kérdése a szerző számára az emberek életstratégiájának kulcseleme: segít számukra megbirkózni életük kegyetlen valóságával.

Az alapvetően lutheránus Izlandon egy 1790. évi törvény szerint a konfirmáció feltétele volt, hogy a konfirmandus tudjon olvasni, 1879-ben pedig már az olvasás-, írás- és elemi számolni tudást is megköveteltek tőlük. A gyerekeket lényegében a szülők tanították, és ezt az egyház felügyelte. A formális tanulás legfontosabb elemét bizonyos vallásos szövegek memorizálása jelentette. Évente egyszer vagy kétszer a lelkész meglátogatta a családokat, hogy ellenőrizze életvitelüket és a gyermekek tanulásának előrehaladását. Általában 14 éves korukban került sor a konfirmációra: olvasni tudásuk sorrendjében felsorakoztatták és kikérdezték őket az egész egyházközség színe előtt. Az izlandi gyerekek azonban nemcsak Luther *Kis katekizmus*ának annotált változatát biflázták be. A hosszú téli estékén ugyanis összegyűlt a farm teljes háza népe egy szobában, és miközben a gyapjú feldolgozásával kapcsolatos feladatokat végezték, a társaság egyik tagja sagákat és verseket olvasott fel, himnuszokat énekeltek, a gyerekek felmondták a leckéjüket, és a felnőttek versfaragásban vetélkedtek. A szerző szerint a gyerekek számára ez sokkal fontosabb lehetett a vallási képzésnél, és meglepően sok verset tanultak meg a sagáktól kezdve egészen a 19. századi kortárs művekig.

¹ Magnússon, Sigurður Gylfi 2003: The Singularization of History: Social History and Microhistory within the Postmodern State of Knowledge. *Journal of Social History* (36.) 3. 701–735; Magnússon, Sigurður Gylfi 2006: Social History as „Sites of Memory”? The Institutionalization of History: Microhistory and the Grand Narrative. *Journal of Social History* (39.) 3. 891–913.

Sigurður Gylfi Magnússon rámutat arra, hogy a felülről jövő királyi vagy egyházi rendelkezések, illetve a Skandináviára jellemző hosszú téli esték önmagukban még nem magyarázzák meg az oktatás specifikus izlandi sikerét és nagy társadalmi hatását. Szerinte a kultúrának a munkához való kapcsolása volt a döntő mozzanat: a gyapjú megmunkálása közben mindezen művelődési jellegű tevékenységek szórakozást jelentettek a felnőtteknek. A gyerekek kapcsán azonban a szerző – noha azt is mondja, hogy számukra a tanulás a szakadatlan munkából való kikapcsolódást jelentette – más motivációt próbál találni. Úgy véli, hogy erkölcsi támaszért fordultak az irodalomhoz, főleg a sagákhoz, hogy meg tudjanak birkózni életük nehézségeivel, kiszabadulhassanak a mindennapokból. Az írott szó az élet szigorú realitásai közül a képzelet birodalmába repítette az embereket. „A munka, a halál és a művelődés ezen kölcsönhatása magyarázza meg a legjobban a 19. századi izlandi paraszttársadalom szinte teljes körű és példátlan alfabetizációját”² – írja (96). A halál ugyanis az élet kikerülhetetlen realitása volt, amellyel mindenkinek már gyermekkorában szembe kellett néznie. A 19. század elején született gyerekeknek ugyanis megdöbbentően magas volt a halandósági rátájuk: 35%-uk nem érte meg első születésnapját. Ez az arányszám a 20. század elejére 11%-ra esett vissza. Amint azt a szerző kifejti, a gyermekhalandóság csökkenésének egyik oka a szoptatás elterjedése volt. Korábban a farmerfeleségeknek erre egyszerűen nem volt ideje, a csecsemőknek főleg vizezett tehéntejet adtak, és emiatt a leggyakoribb halálokok közé az emésztőrendszeri betegségek tartoztak.

A könyvre eddig a pontig döntően a makroszemléletű narratíva volt jellemző, azaz statisztikai adatokra és általános állításokra épült. Ezután viszont jól érzékelhető változás történik: fő forrásai elsősorban az önéletrajzok és a levelek lesznek. A visszaemlékezések adnak betekintést a gyermekkorba is – főleg a 19. század második felére és a 20. század elejére nézve.

Az első fontos küszöböt öt-hat éves korukban lépték át az izlandi gyerekek, amikor munkára fogták őket: főleg pásztorként kellett szüleik segítségére lenniük. Ugyanebben a korban kezdtek olvasni tanulni. Tíz éves koruk táján azután rendszeres tanulásra fogták őket: fel kellett készülniük a konfirmációra. Végül 14 éves koruk körül a konfirmációval léptek át a felnőttek társadalmába. Némelyikük még egy ideig otthon maradhatott, de sokukat már ekkor elküldték otthonról szolgálni (ahogy szintén sokan voltak azok, akiknek már konfirmációjuk előtt el kell hagyniuk a szülői házat, mert nem tudták őket etetni). Csak nagyon kevesen juthattak el a reykvíki latin iskolába, majd onnan a kopenhágai egyetemre.

Két farmer, Halldór és Niels Jónsson történetét akár mikrotörténelemnek is lehetne nevezni. Azért lehetett megírni a történetüket, mert a két fivér hatalmas mennyiségű írott forrást hagyott maga után. Mint még sokan mások, nagy

² Feltételezhetjük, hogy e kérdések álltak a szerző korábbi, *Művelődés, szerelem és gyász: a 19–20. századi izlandi paraszttársadalom mikrotörténelmi elemzése* című, izlandi nyelven megjelent munkájának középpontjában: Magnússon, Sigurður Gylfi 1997: *Menntun, ást og sorg: einsögu-rannsókn á íslensku sveitasamfélagi 19. og 20. aldar*. Reykjavík.

energiát fektettek abba, hogy barátaik és rokonaik számára régi korok írásos emlékeit lemásolják, megismertetve velük és gyermekeikkel a sagák és a hagyományos költészet világát. Sok kötetes versgyűjteményeik, leveleik és több évtizedet átfogó naplói mellett a Jónsson testvérek kézírásos helyi újságot is írtak pár éven keresztül. Azonban emellett farmerként éltek, mint mások, ők is háziiparral, halászzal foglalkoztak, így a könyvben egyszersmind a századforduló agrártársadalmát is képviselhetik. Sigurður Gylfi Magnússon kétségtelenül azonosul hőseivel, a haladásba vetett hitükkel, s úgy látja, hogy az írással teremtettek maguknak mozgásteret, hozták létre személyes szabadságukat. A szerző gyakran pátozzal ír ezekről a száz évvel ezelőtti izlandi parasztokról, akik a magukat és szeretteiket fenyegető halál elől menedéket keresve fordultak a művelődéshez.

Ezen a ponton Sigurður Gylfi Magnússon beiktat könyvébe egy hosszú visszatekintő fejezetet, és a 9. századi kezdetektől felvázolja az izlandi kultúra és társadalom történetét, a kultúrát nem a mindennapi élettől elszakítva, hanem annak részeként vizsgálva. Megállapítja, hogy 1800 táján Izlandon a háztartások 97%-ának volt legalább egy vallásos tárgyú könyve. Svédországban ez az arány csak 20% volt ekkoriban. Izlandon ezt a lelkészeknek ellenőriznie kellett, és ha a parasztoknak nem volt pénze a könyvre, akkor erre a célra igénybe vehették a szegényeknek járó egyházközségi segítyt is. Sigurður Gylfi Magnússon viszont korábban azt állította, hogy a világi jellegű irodalom kapcsán dőlt el az, hogy a gyerekek megtanultak-e olvasni. Ha ez így van, akkor rejtély, hogy miért lehetett ez így, hiszen a 19. század utolsó negyedéig alig adtak ki Izlandon világi jellegű irodalmat. A megfejtés a kézíratos kultúra (és itt térünk vissza a Jónsson testvérekhez): egyes parasztagazdák és napszámosok idejük jó részét az írásnak és másolásnak áldozva életben tartották a népi kultúrát, amivel az átlagemberek számára lehetőséget teremtettek arra, hogy hozzáférjenek különféle szövegekhez.

Sigurður Gylfi Magnússon narratívája könyvének első részében alapvetően a 19. század második felének és a 20. század elejének rurális izlandi társadalmáról szól, előbb a makroszemléletű társadalomtörténet eszközeivel, majd a művelődés témájára összpontosítva, az élményeket, a megélt életet előtérbe helyezve fest lényegében statikus, a változás jeleit nem mutató képet a paraszti visszaemlékezések alapján. A 12. fejezettől a helyszín áttevedik Reykjavíkba, mintegy követve az izlandi népesség mozgását: 1890-ben csak 3900-an laktak itt, de 1930-ban már a sziget lakosságának negyede: 28 300 fő. A 20. századot a szerző már e város szemszögéből ábrázolja, amitől a finom kronológiai distinkciók elmosódnak, és csak egy „előtte-utána” dualitás érvényesül. A makrotársadalmi megközelítésű bevezető állítások után a hangsúly a könyv második részében is a hétköznapi életen, a mindennapi emberek élményein, megélt életén marad.

Izlandon a 20. század második és harmadik évtizedében történt meg a kapitalizmus áttörése. Ennek kulcsa a halászatnak a századfordulón tapasztalt fellendülése és az ehhez kapcsolódó iparosodás volt. A vonóhálót alkalmazó motoros halászhajók megnövelték a termelékenységet, és a halfeldolgozásban is sok munkáskézre lett szükség: a népesség így a sziget belsejéből Reykjavík és általában

a partvidék felé áramlott. Lassan megnőtt az iparban dolgozók száma: az 1860. évi 6,3%-ról arányuk 1930-ra már egyharmad fölé emelkedett. Ezzel párhuzamosan a háztartások is átalakultak: számuk megnőtt, összetettségük csökkent, a házasodási kor is lecsökkent, a szolgák és szolgálók aránya pedig drámaian lezuhant: egyharmad részről szinte nullára. E drasztikus változások dacára azt állítja a szerző – a szokásos történeti képpel szembehelyezkedve –, hogy mindközben a napi rutin és a mentalitás alig változott, a legtöbb ember továbbra is korábbi életmódját folytatta. Még a Reykjavíkba bevándorlók sem dolgoztak másként, mint otthon, hiszen tipikusan nem a gyáripar alkalmazta őket. A családfő inkább a halászatban dolgozott, a többiek pedig a mezőgazdaságban, amely fontos kiegészítő jövedelmet biztosító tevékenységi terep maradt. A szegények életkörülményeiben sem állt be döntő változás egészen a II. világháborúig: egy szobából és konyhából álló lakásokban laktak, és csak a középosztály élt jelentősen jobb körülmények között.

Ahogy a könyv 19. századi fejezeteinek a művelődés volt a központi témája, úgy a 20. századi „reykjavíki” fejezetek esetében ez a nők helyzete lesz, miközben a gyermekkor és a halálhoz való viszony továbbra is kitüntetett figyelemben részesül. 1910-ben a női munkavállalók több mint fele háztartási alkalmazott volt, de sokan dolgoztak a halfeldolgozásban, illetve a textiliparban vagy közalkalmazottként is. A háztartásbeliként regisztrált nők – ahogy már láttuk – döntően a mezőgazdaságban tevékenykedtek. A gazdasági fejlődéssel párhuzamosan 1940 után megerősödött az a tendencia, hogy egyre több nő húzódott vissza ténylegesen a háztartás és a gyermeknevelés körébe. A középosztályi családokban már a századfordulón ez utóbbi volt az anyák fő feladata (miközben a háztartásban szolgálók segítették őket). „Háziasszonynak lenni a magasabb társadalmi állás biztos jegye lett” – írja a szerző (197). Miközben a hagyományos paraszti társadalom nem gyakorolt szigorú ellenőrzést a szexuális élet felett, és az illegitimitás magas szinten volt (az 1830–1930 között született gyerekek 15-20%-a volt törvénytelen, miközben ez az arány a skandináv országokban csak ritkán lépte túl a 10%-ot), a középosztályi attitűd elterjedése stigmatizálta a törvénytelen gyerekeket.

Ami a mortalitás kérdéseit illeti, a szerző hasonló álláspontot foglal el, mint a gazdasági fejlődés tekintetében. Noha elbeszélését könnyű lenne a haladás gondolata köré szerveznie – hiszen a gyermekhalandóság a század elejére az európai átlagszintre csökkent, egyre több orvos és kórház lett, a korábbi nagy járványokat sikerült megfékezni –, mégis inkább afelé hajlik, hogy a szájhagyományon keresztül az emberek halál iránti attitűdjét továbbra is a 19. századi magas halálozási szint emléke határozta meg: a szülők a diftériáról meséltek gyermekeiknek, átörökölték rájuk is a rettegést. Úgy vélték, hogy a halál továbbra is a mindennapok része maradt, bármikor lecsaphat, és ez meghatározó volt a mentalitásukra nézve. A 20. században a tuberkulózis lett a legveszélyesebb járványos betegség, az 1918. évi spanyolnátha-járvány Reykjavíkot is megtizedelte, illetve a halászhajók hajótörései az óceánon szintén sok családot érintettek.

A gyerekektől öt-hat éves koruktól fogva a városokban is elvárták a munkavégzést: sokszor anyjukat kísérték, és neki segítettek állatokat őrizni vagy halat szárítani. Ha otthon nem volt munka, a gyerekeket elküldték dolgozni. A halfeldolgozásban nekik is 13 óras vagy még hosszabb munkanapokat kellett végigdolgozniuk. A szegény családok farmokra adták gyerekeiket „nevelőszülőkhöz” (azaz dolgozni), hogy legyen mit enniük. A farmokon nyáron végzett munka pedig általánosan elterjedtnek volt tekinthető. Ahogy nőtt a felnőttek életében az otthonon kívüli munkában töltött idő (főleg télen), úgy csökkent a gyermekek oktatására fordítható idejük. A városi gyerekeket idősebb emberek „magániskoláiba” küldték tanulni. A 10 és 14 év közti kötelező iskolába járás pedig (városban hat, vidéken minimum két hónapig) 1907-ben vette kezdetét, ám csak 1936-tól volt már hét éves kortól kötelező az iskola. De a többségnek még ekkor is a munka volt az első. A szegény környezetben élő városi fiúk a nyári félévben dolgoztak, amikor nem volt iskola, illetve a tanítás után. A házi gyapjúfeldolgozással együtt a család téli esti szórakozással egybekötött munkás együttlétei is fokozatosan elveszítették létjogosultságukat a 20. században. 1931-től már volt rádió is, ahol esténként sagákat olvastak fel, lényegében modern formában reprodukálva az izlandi kultúra egy fontos hagyományos elemét.

A könyv harmadik, de tulajdonképpen csak rövid lezáró része néhány makroszemléletű áttekinthető gondolatmenet mellett pillanatképeket felvillantva mutatja be a 20. század második felének izlandi történelmét. Egy epizód szól például arról, hogy 1963-ban egy fjordban találtak egy másfél méteres, hárommázsás döglött teknőst, egy másik pedig a II. világháborútól kezdődő amerikai katonai megszállás – a szerző ezt a szót használja, a magyar olvasó nagy meglepetésére – idején az idegenekkel fenntartott kapcsolatokat tárgyalja. Az izlandi állam explicite megkérte az amerikai hadsereget, hogy a keflavíki légbázison ne állomásoztasson négereket. Erre egészen a hatvanas évekig törekedtek.

1940 után gyors változások jellemezték az izlandi társadalom fejlődését, az addig hagyományos értékrendet valló agrártársadalom gyorsan megváltozott, és a külvilággal intenzív kapcsolatok épültek ki. A Marshall-segélyt Izland ipari fejlesztésre és különösen vízierőművek kiépítésére használta fel, miközben a nyolcvanas évekig a munkaintenzív halászati ipar maradt a legfontosabb iparág. A kilencvenes évektől azután radikális változások történtek a társadalomban, a politikában és a kultúrában egyaránt. Mára a mezőgazdaság és a halászat nagyon sok munkahelyet elveszített, a népesség kétharmada összességében pontosul Reykjavíkban és közvetlen környékén. Az ezredfordulón az izlandiak háromnegyede már a szolgáltató szektorban dolgozik: a legnagyobb növekedést a magas képzettséget igénylő ágazatok mutatták, azaz a pénzügy, az oktatásügy és a számítástechnika.

A politikai rendszer azonban nem tartott lépést a változásokkal, állítja Sigurður Gylfi Magnússon. A szerző nyilvánvalóan erős érintettséggel ábrázolja a nacionalista értékrenden, a korrupción és a nepotizmuson alapuló politikát, kiemelve a gazdasági sikerektől elkápráztatott politikusok öndicséretét, akik

a sajátos izlandi mentalitásban keresték az izlandi vállalkozók sikereinek titkát, végül a gazdasági összeomlást, amelyet – mint tudjuk – 2008 ősze hozott el, amikor a világgazdasági válságban Izland gazdasága, bankrendszere és politikai rendszere is megrokkant.

A szerző azt a célt tűzte ki maga elé, hogy „elmeséljen egy érdekes történetet, egy nép történetét a háttérben országának kultúrtörténetével” (13). Az egyén szempontjából próbálja Izland történelmét bemutatni, egodokumentumokra kíván építeni. Az ebből fakadó módszertani nehézségekkel azonban maga is tisztában van: a személyes források az egyének élményeiről tudósítanak és ugyan revelatívnak is bizonyulhatnak adott esetben, de nem képesek átfogó képet adni, az összkép szükségszerűen töredékes marad.

Hogyan lehetett ebből a kiindulópontból megírni Izland 19–20. századi társadalomtörténetét? A végeredmény egy érdekes könyv lett, nem egységes, de lebilincselő olvasmány. A gondolati ívet a konvencionális, strukturákra orientált társadalomtörténet eszközeivel megrajzolt makroszemléletű fejezetek hordozzák, ezekhez kapcsolódik egy inkább a művelődéstörténet, mint a(z új) kultúrtörténet körébe tartozó tematikával néhány mikrotörténelmi jellegű epizód és a mindennapi életet bemutató fejezetek sora. A kötet konklúziója az, hogy az izlandi mentalitás – úgy látszik, mégis volt ilyen – lényege a kitartás, a harc, mert az élet kihívás. Toynbee elmélete juthat az olvasó eszébe a „kihívás-válasz” modellel, de persze a könyv nem az angol történetfilozófust követi, ahogyan nem is mentalitástörténelmi célkitűzésű. A kötetnek akadnak hiányosságai, számos kérdés vizsgálata elmaradt, például nem tudunk meg jóformán semmit az 1940 utáni hirtelen modernizációs ugrásról, amely magyar szemmel talán a legérdekesebb lenne: miként hagyta Izland messze maga mögött pár év leforgása alatt többek közt Magyarországot? A 2008. őszi gazdasági összeomlásnak az éles kritikával illetett politikai rendszerhez való kapcsolása is hagy némi bizonytalanságot az olvasóban. De a könyv alapvetően nem erről szól, hanem a 19. század második és a 20. század első feléről, amely időszak mindennapi életét a szerző a naplók és levelezések alapján behatóan ismeri és ismerteti.

Sigurður Gylfi Magnússon szerint az izlandiakat olvasásvágyuk különböztette meg a korabeli Európa többi lakójától: azok nagyrészt analfabéták voltak és csak korlátozott lehetőségük volt az iskoláztatásra. Egy magyar fülnek furcsán cseng ez az érv, hiszen nálunk 1777-től rendes iskolába kellett (volna) küldeni a gyerekeket, míg Izlandon az iskolai oktatás csak 130 évvel később lett kötelező. Vagy azért voltak olyan sikeresek a művelődési törekvések, mert a téli estéken a munkával tudták ezeket összekötni? Ezen az alapon nálunk a fonók, a kukoricahántás a gyerekek közösségi oktatásának színterei lehettek volna – ekkor mégis inkább énekeltek az emberek és meséket hallgattak. Az állandóan jelenlévő halál elől menekültek volna a gyerekek az olvasnivalók kínálta álomvilágba? De hiszen másutt is találkozunk magas gyermekhalandósággal, ez messze nem izlandi specifikum volt. Nem igazán meggyőző tehát a könyv első részének fő tézise az irodalomról és a művelődésről, mint a halál elől való menekülés egyik

lehetséges, az izlandiak által választott sajátos útvjáról. A mikrotörténelmi esettanulmány értelmezése is problematikus. Halldór Jónsson életében a gyász nagy helyet foglalt el, de ezt az érzést elnyomta, ahogy tudta, állítja a szerző, mégpedig úgy, hogy állandóan fel volt rá készülve (*anticipatory grief*). Reményeit pedig kivetítette az egész társadalom szintjére, amiből megszületett a haladásba vetett hite. Ehhez a kulcsot az oktatásban vélte megtalálni. Azonban ha Halldór Jónsson tényleg sikeresen elnyomta volna önmagában a gyászt, létére nem is lenne forrásunk. Mivel pedig van, akkor talán mégsem tudta azt teljesen elnyomni. Ha viszont a gyásznak Halldór Jónsson életében játszott szerepére éppen hogy csak utalnak forrásaink, akkor honnan tudjuk, hogy ennek központi jelentősége volt? Vagyis a szerző feltevései elég nehezen bizonyíthatónak tűnnek, hát még az, hogy éppen a gyász elnyomásából fakadt a haladásba vetett hite – amely egyébként a 19–20. század fordulóján sokkal jobb demográfiai körülmények közt is szinte általánosnak számított a nyugati világban.

A *Wasteland with Words* mégis rendkívül érdekes olvasmány. Jóllehet könnyű lett volna a szegénységtől a gazdagságig meghúzott trendre hagyatkozni, és a haladás történeteként megírni Izland históriáját, a szerző mégsem ezt a megoldást választotta. Úgy ad ívet az írott szó iránt szokatlan vonzódást mutató 19. századi agrárvilágtól a 20. századnak a tradicionális életformát és mentalitást a kapitalizálódás és urbanizálódás tendenciái közepette is megőrző első felén át az 1940 után rohamosan fejlődő, de már csak vázlatosan bemutatott modern Izlandig, hogy az írásbeliség kifinomult kultúrájának sokoldalú bemutatásával a régi világ értékeit hangsúlyozza, a jelen pillanat személyes érintettségétől áthatott kritikus ábrázolásával pedig megkérdőjelezi a fejlődés eredményességét. Ez egyfajta kiegyenlítettséget kölcsönöz narratívájának. A könyv talán legnagyobb erénye, ahogyan megmutatja a kontinuitásokat a régi tradicionális életforma és a 20. század urbánus modernitása közt. Ezt az ívet pedig étellel telíti a szerző: a megélt életre való összpontosítás, az egodokumentumok bőséges felhasználása, a mikrotörténelmi részletesség a századforduló világát és a 20. század első évtizedének mindennapjait hozza nagyon közel az olvasóhoz.

Szijártó M. István